
Zpráva z 14th ISORECEA Online Conference

15.–17. 4. 2021, Olomouc, Česká republika

Tereza Menšíková, FF MU, Ústav religionistiky; FSS MU Katedra sociologie
e-mail: mensikova.terez@gmail.com

Jana Nenadalová, FF MU, Ústav religionistiky, LEVYNA Laboratoř
pro experimentální výzkum náboženství
e-mail: jnenadalova@gmail.com

Pandemie koronaviru v roce 2020 změnila v akademickém světě mnohé – od rušení terénních výzkumů, studentských stáží na zahraničních univerzitách a návrhů studentských prací přes přesun univerzitního života do virtuálního prostoru počítačových aplikací. Přesouvání a transformace se dotkly také připravované konference *International Study of Religion in Eastern and Central Europe Association* (ISORECEA), která se měla původně odehrávat v posluchárnách Univerzity Palackého v Olomouci na jaře 2020. Celosvětové události ale její průběh narušily, a tak se přednášející i posluchači mohli společně setkat až o rok později mezi dny 15.–17. dubna 2021 na online platformě Zoom.

Den první – periferie, ateismus a evoluce

Čtrnáctý ročník mezinárodní konference slavnostně započala v odpoledních čtvrtěčních hodinách trojice organizátorů: Dorota Hall z polského Institute of Philosophy and Sociology, Tomáš Bubík z Univerzity Palackého a David Václavík z Masarykovy univerzity. Doktorka Hallová představila posluchačům obecné zázemí a cíle asociace ISORECEA, která od svého založení v roce 1995 sdružuje badatele se zájmem o náboženskou situaci střední a východní Evropy. Mezi její hlavní praktické cíle patří převážně vytváření prostoru pro sdílení nových poznatků a výsledků bádání, organizování konferencí či vydávání časopisu *Religion and Society in Central and Eastern Europe*. Docent Bubík následně všechny přítomné srdečně přivítal, vysvětlil organizační záležitosti a konferenci oficiálně zahájil předáním slova docentu Václavíkovi, který k pomyslnému řečnickému pultu vyzval prvního hlavního řečníka – Jonathana Lanmana z Queen's University Belfast.

Dr. Lanman, který se výzkumně zabývá zejména prostorem Japonska a otázkami po integraci teorií a metodologií sociálních, kognitivních a evolučních věd s etnografickým a historickým přístupem, svou úvodní přednášku zaměřil na druhé jmenované téma. V příspěvku *Who Wants to be the Centre of Attention? From 'Centres and Peripheries' to Interdisciplinary Collaboration in the Study of Religion and its Others* se snažil odpovědět na otázku, v jaké části vědeckého pole leží kognitivní přístup ke zkoumání náboženství (The Cognitive Science of Religion – CSR) a v tomto kontextu kriticky reflektoval metaforu center a periferií vědeckých polí, na nichž se různé přístupy ke zkoumání náboženství běžně pohybují. Podle Lanmana existuje v CSR optimistické naladění vůči budoucnosti

oboru, a to vzhledem k probíhající kognitivní revoluci v oblasti psychologie, lepším porozumění Darwinových principů variace, dědičnosti a selekce, a obecně vztahu kognice a kultury. Lanman ve své přednášce následně zmiňoval jak velké úspěchy CSR (viz teorie popsané v Boyer, 2001; Whitehouse 2014; Norenzayan, 2013), tak kritiku přístupu, kterou v některých případech považoval za oprávněnou a hodnou zamyšlení (Laidlaw, 2007; Shore, 2012). Ačkoliv ve své analýze představil přístup CSR jako periferní vědeckému bádání o náboženství, apeloval Lanman na zavržení této metafory ve prospěch projektování společné spolupráce, k níž se jako pionýři blíží tři modely: 1) interakcionismus, 2) tzv. přístup stavebních bloků – Building Block Approach a 3) tinbergiánský holismus. Celková snaha propojit geografické, historické, psychologické, kognitivní a sociální výzkumy pak může pomoci vyhnout se optice center a periférií a propojit jednotlivé modely ve funkční síť znalostí.

Následná diskuze nad příspěvkem byla po 15 minutách přerušena přestávkou na občerstvení, po níž konference pokračovala uvnitř čtyř paralelních skupin. Všichni přítomní velmi uvítali možnost rozdělení panelů do takzvaných Breakout Rooms (virtuálních místností), mezi nimiž mohli posluchači kdykoliv svobodně přepínat mezi příspěvky a autory. Celkově patnáct příspěvků se střídalo po půl hodině až do pozdního odpoledne.

(1) V prvním bloku pojednávajícím o náboženství a minoritních hnutích vystoupili účinkující s tématy náboženských praktik v oblasti Litvy za sovětského režimu (Maija Grizane), změn v imámských školách v Turecku (Fadime Yilmaz) či náboženského fundamentalismu mezi muslimskými Turky v Německu (Olaf Müller). (2) Druhý blok sjednocující výzkumy diskurzů o náboženství představil témata reakcí minoritních náboženských hnutí na legální výzvy a politické diskurzy (Eileen Barker), porozumění důvodům úspěchů náboženských hnutí v soudních sporech (James T. Richardson), mediální prezentaci dominikánského mnicha v Polsku na YouTube platformě (Barbara Theriault) a vztahu církve a státu v současném Maďarsku (András Máté-Tóth). (3) Třetí blok se věnoval převážně otázkám nevěřících a ateistů na tématech demografických změn a jejich vlivu na ateizaci v Česku (David Václavík), vzestupu sekulárních „humanistických“ manželských ceremonií v Polsku (Agata Rejowska), reprezentace národních narativů a jejich návaznosti na násilnou christianizaci v případě estonského Národního muzea (Atko Remmel) a nereligiozity a ateismu v bývalých sovětských zemích – Chorvatsku, Slovinsku a České republice (Dinka Marinović Jerolimov; Nikolina Hazdovac Bajic; Filip Fila). (4) Poslední čtvrtý blok byl orientovaný na evoluční teorie, experimenty a modelování a tvořený členy výzkumného centra Laboratoř pro experimentální výzkum náboženství (LEVYNA). Posluchači se mohli ponořit do otázek, zda rituální úkony během hinduistické púždy na Mauriciu zmírňují úzkost (Jan Krátký), jaký je vztah mezi kolektivními rituály a objektivitou norem (Radim Chvaja), jak lze operacionalizovat skupinové hranice ve výzkumu náboženské prosociality (Kateřina Koppová) či jak studovat schizmata různých náboženských tradic skrze fylogenetické modelování (Jakub Cigán). Jako u každé větší konference, i v případě ISORECEA nebylo vzhledem ke vzájemným překryvům možné stihnout ani polovinu prezentovaných příspěvků. Zájem o informace tak mohl být uspokojený alespoň formou přečtení dostupných abstraktů.

Den druhý – ateismus, počítační modelování, nová náboženská hnutí a každodennost

Druhý den konference v pátek ráno otevřel docent Bubík představením společného projektu s Atko Remmelem a Davidem Václavíkem, jehož vyvrcholením bylo vydání sborníku *Freethought and Atheism in Central and Eastern Europe: The Development of Secularity and Non-Religion* (2020). Při této příležitosti doc. Bubík a dr. Remmel zavzpomínali na svá první společná setkání před devíti lety a na debaty o ateismu v postsovětských republikách, jež posléze dostaly obrysy vzájemné akademické spolupráce. Dr. Remmel nastínil i problematické body zkoumání ateismu a ne-religiozity v evropském prostředí jako např. vliv britských autorů na formování tématu. Jako hlavní argument knihy přitom uvedl, že ne-religiozita a její postsovětský vývoj je sekundárním produktem politických a historických změn v daných oblastech. Na tento argument navázal doc. Václavík, který nastínil možná slepá místa na pomyslné mapě bádání o ateismu. Zmínil přitom jednak absenci relevantní literatury v anglickém jazyce i nereflexi diverzity jednotlivých evropských regionů, v nichž je situace související s religiozitou velmi rozdílná. Jako možné rozšíření dalšího výzkumu načrtnul zájem o neinstitucionalizované formy religiozity. Podle Václavíka se totiž ví mnoho o roli států, intelektuálních kruhů a politických skupin v oblasti institucionalizovaného náboženství, ale jen velmi málo výzkumů se věnuje každodennosti samotných lidí. Představení knihy poté dokreslili jednotliví autoři kapitol, kteří se vyjadřovali k historickému a geografickému prostředí daných zemí.

Po krátké přestávce se přednášející a posluchači rozdělili opět do čtyř tematických bloků. V dopolední části se **(1)** první blok zaměřoval na rozšíření již nastíněného tématu minorit a náboženských hnutí. Zde si posluchači mohli poslechnout příspěvky pojednávající o marginalizaci buddhistických praktikujících v České republice a ve Francii (Zuzana Bártová), o liturgickém životě ortodoxní církve v postsocialistickém Srbsku (Nicholas Lackenby) a o roli školních pastorů v pedagogickém životě maďarských škol (Cintia Csók). **(2)** V druhém bloku pojednávajícím o dominantních a periferních náboženských diskurzích autoři příspěvků hovořili na téma důsledků a výzev mimozemského kontaktu pro studium náboženství (Matouš Vencálek), projevů náboženství a sekularismu v narativech Národního historického muzea v Litvě (Anita Stasulane) a na téma víry ve vlkodlaky mezi estonskými rolníky v 16. a 17. století (Merili Metsvahi). **(3)** Třetí blok prozkoumával hlouběji rezonující téma nevěřících a ateistů, a to na konkrétních příkladech slovenské mládeže a její neidentifikace se s církevními a náboženskými skupinami (Ondrej Štefaňak), analýze dat The European Value Study (EVS) z let 1999, 2008 a 2018 na téma religiozity u šesti evropských zemí (Krunoslav Nikodem) a analýze ne-náboženských a ateistických organizací v Chorvatsku (Nikolina Hazdovac Bajic). **(4)** Příspěvky posledního dopoledního bloku pak spojovala metodologická linie síťové analýzy, počítačného modelování a simulací ve studiu náboženství. Na toto téma byly představeny výzkumy šíření raného křesťanství skrze geoprostorové modelování (Dalibor Papoušek), vlivu pandemie moru na šíření křesťanství v 2. a 3. století matematickým a počítačným modelováním (Anestis Karasaridis) a vlivu římské armády na šíření mithraismu v Římské říši (Aleš Chalupa). Dopolední panelové setkání bylo

následované přestávkou na oběd, během které se autoři příspěvků nachystali na druhý odpolední panel, naplněný dohromady 14 prezentacemi.

(1) První blok otevíral nové téma transformace nových náboženských hnutí od periferie k mainstreamu až do jejich zničení ze scény. Příspěvky tak rozebíraly křesťanskou identitu adventistů sedmého dne a ortodoxní církve v Polsku a Velké Británii (Dorota Hall), náboženské praktiky spojené s festivaly, fenomén tzv. festivalových náboženství (Réka Szilári, Sára Heidl) a spiritualitu původních obyvatel Ameriky a jejich prezentaci v muzeích Washingtonu (Jakub Havlíček). **(2)** Druhý panel zahrnoval příspěvky zabývající se diskurzem náboženství, a to na příkladech mariánských poutí v Turzovce na Slovensku (Vladimír Bahna), srbské ortodoxní církve a vztahu k národní identitě (Maja Kaninska) a roli náboženství v předstávách o náboženské svobodě v severní Itálii (Olga Breskaya). **(3)** Ve třetím panelu se příspěvky zabývaly tématy vědeckého ateismu a sovětského i postsocialistického vývoje v jednotlivých zemích. Blok zahájil příspěvek o obecném významu vědeckého ateismu přesahujícího ideologický rozměr sovětské interpretace (Stefan Ragaz). Na něj navazovala témata o ukrajinské sociologii náboženství a jejím propojení s vědeckým ateismem (Oleg Kyselov), vlivu skupiny The League of the Militant Godless (LMG) v Rusku (Tatiana Folieva) a příbězích žen z náboženských skupin používaných k sovětské ateistické propagandě (Anna Mariya Basauri Ziuzina). **(4)** Poslední blok tohoto panelu pak rozpracovával historická témata, a to z perspektivy kulturní evoluce moralizujících náboženství v antické středomoří (Tomáš Glomb; Vojtěch Kaše), síťové analýzy a komputačního modelování na disidentských náboženských kulturách předmoderní Evropy v rámci projektu DISSINET (David Zbiral) a mezináboženské komunikace skrze křesťanské materiální objekty u středověkých Mongolů (Jana Valtrová). Po těchto vydatných přednáškách se konference znovu na krátkou přestávku odmlčela a dala posluchačům i prezentujícím čas se nadechnout a zrelaxovat před posledním panelem.

(1) V prvním už téměř večerním bloku se příspěvky věnovaly již načatému tématu transformace nových náboženských hnutí. Odstartovala jej prezentace rozebírající pohanské motivy v hudbě moravského hudebníka Tomáše Kočka (Michal Puchovský). Další dva příspěvky se následně věnovaly osobnosti Kazimierza Stabrowskiho a polské sociologii ezotericismu (Andrzej Kasperek; Karolina Maria Hess) a náboženskému životu v oblasti Litvy za období komunismu (Irena Saleniece). **(2)** Druhý blok znovu rozpracovával téma diskurzů, a to tentokrát z roviny vnucování genderových rolí v polských katolických misijních organizacích (Katarzyna Zielinska), kontroverzního procesu tvoření vědění na studii buddhismu (Silvie Kotherová) a moderní křesťanské hudby jako způsobu předávání náboženských praktik (Kinga Povedák). **(3)** Třetí blok se odchýlil od zkoumání ateismu k problematice odhalování implicitního a explicitního uvnitř náboženství, přičemž se příspěvky věnovaly tématům marginalizace členů uvnitř náboženských komunit (Edit Márta Révay), rozvoji esotericismu za komunistického režimu v Bulharsku (Victoria Vitanova-Kerber), změnám religiozity v Maďarsku a jejich mechanismům (Gergely Rosta) a vnímání sexuality u vysvěcených kněží v Polsku (Wojciech Sadlon). **(4)** Poslední blok byl zaměřený na každodennost na periférii náboženského života, v němž zazněly příspěvky o významu sportu, zejména kriketu, u menšin v České republice (Michaela Žáková), vytváření domova,

přátelství a komunit mezi expaty v Brně (Milan Fajda), strategiích vyrovnávání se se složitými životními situacemi skrze spirituální přerámování jejich významu (Matej Paulík) a náboženské zkušenosti mezi mladými lidmi v Polsku (Remigiusz Szauer). Tím skončil druhý, nejnepříjemnější den konference a lidé se odpojili zpět do svých domovů.

Den třetí – vztahy, moc a politika mezi explicitním a implicitním, dominantním a periferním diskurzem i každodenní život věřících na periferii

Poslední den konference zahájila v sobotu ráno druhým hlavním konferenčním příspěvkem profesorka Milda Alisauskienė z Vytautas Magnus University v Litvě. Jakožto badatelka se zájmem o vztah náboženství a politiky v postsocialistických společnostech, náboženskou diverzitu, fundamentalismus a nová náboženská hnutí se ve své široce pojaté přednášce *Religion on the Periphery in Central and Eastern Europe since the fall of the Berlin Wall: Diversity, Pluralism and Everyday Life* věnovala problému politických a mocenských vztahů majoritních křesťanských církví, tzv. „národních církví“, k jejich diskriminovaným alternativám. Nejprve vysvětlila, že pojem periferie chápe právě skrze tyto prakticky a sociálně vykonávané mocenské vztahy, a potom na příkladu konkrétních empirických dat, nasbíraných především v její domácí Litvě, ukázala, že diskriminována a „periferizována“ jsou hlavně alternativní křesťanská hnutí po boku ateistů nebo věřících LGBT obyvatel. Autorčin příspěvek podnítl mnoho otázek do diskuze, a proto následující panelová setkání – opět rozdělená do čtyř paralelních bloků – započala s mírným zpožděním.

(1) První blok diskutoval témata náboženské diverzifikace a sociálního vyloučení skrze problém dopadu koronavirové pandemie na církevní život českých křesťanských komunit (Adam Gajdoš), možnosti využití teorie racionální volby při studiu náboženství v komunistických a post-komunistických zemích (Pavol Minarik), i působení žen v církvi na příkladu ženské římsko-katolické komunity v Polsku (Anna Szwed). (2) Druhý blok byl už popatě zaměřen na dominantní a periferní diskurzy o náboženství: otázku důležitosti návratu k nyní perifernímu filozofickému zkoumání spirituality, náboženství a náboženských hnutí (Robert T. Ptaszek), problematiku maďarských křesťanů, kteří nepodporují tamější pravicovou vládu (Rita Hegedűs) či hluboce věřící nebo naopak nevěřící polskou mládež jako dvě minoritní skupiny (Maria Sroczyńska). (3) Třetí blok podruhé navázal na páteční téma odhalování explicitních a implicitních prvků v náboženství, tentokrát s tématy genderových rozdílů v religiozitě ve středoevropských zemích (Sławomir Mandes) a náboženské příslušnosti či socializace studentů zkoumané z hlediska kvalitativního a kvantitativního přístupu (Gabriella Pusztai), porovnání mezi studijními obory (Zsuzsanna Demeter-Karási), či jejich zdravotního postižení (Anett Hrabéczy). (4) Poslední tematický blok prozkoumával každodenní život na náboženské periferii: vztah zaměstnání po dobu vysokoškolského studia a religiozity mezi vysokoškoláky (Zsófia Kocsis), (ne)náboženské představy o kosmu u post-sovětských představitelů přírodních věd (Maria Rogińska) či problematiku transsexuality mezi českými neopohany (Giuseppe Maiello). Ačkoli původně měla konferenci uzavírat ještě závěrečná

řeč a volná zábava, organizátoři se rozhodli – zřejmě pro malý počet zbývajících účastníků – konferenci ukončit už v tuto chvíli.

Závěr a shrnutí

Vzhledem k nelehké epidemické situaci je třeba předně poděkovat organizátorům za jejich snahu se s nečekanou globální změnou důstojně vypořádat. Přesunutí konference na pozdější datum a její následné uspořádání v online prostředí kopíruje započatý světový trend, který ale v našem kulturním okruhu u tak velké konference zatím neměl obdoby. Konference typu ISORECEA jsou důležité pro zachovávání a utužování vztahů s kolegy a přáteli, kteří se možná liší oblastmi zájmu i teoreticko-metodologickým zázemím, spojuje je však společná zkušenost života v (určitých ohledech periferní) oblasti středo- a východoevropských zemí. Navíc ale také poskytují vítanou příležitost všem doktorandům, kteří třeba nemají se zveřejňováním svého výzkumu tolik zkušeností, jak zlepšit prezentační dovednosti a získat i širší zpětnou vazbu. Prezentace na mezinárodních konferencích tak může podnítit jejich sebereflexi v oblasti zlepšování schopností rétoriky, jasného a stručného vyjadřování, a hlavně aktivního používání anglického jazyka, bez něhož se v akademickém prostředí studenti ani výzkumníci dnes již neobejdou.

Použitá literatura

- Boyer, P. (2001). *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought*. New York, NY: Basic Books.
- Bubík, T., Rimmel, A., & Václavík, D. (Eds.) (2020). *Freethought and Atheism in Central and Eastern Europe: The Development of Secularity and Non-Religion*. London – New York: Routledge – Taylor & Francis Group.
- Laidlaw, J. (2007). A Well-Disposed Social Anthropologist's Problems with the 'Cognitive Science of Religion'. In H. Whitehouse & J. Laidlaw (Eds.), *Religion, Anthropology, and Cognitive Science* (pp. 211–246). Durham, NC: Carolina Academic Press.
- Norenzayan, A. (2013). *Big Gods: How Religion Transformed Cooperation and Conflict*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Shore, B. (2012). Unconsilience: Rethinking the Two-cultures Conundrum in Anthropology. In E. Slingerland & M. Collard (Eds.), *Creating Consilience: Integrating the Sciences and the Humanities (New Directions in Cognitive Science)* (pp. 140–158). New York: Oxford University Press.
- Whitehouse, H. (2004). *Modes of Religiosity: A Cognitive Theory of Religious Transmission*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.